

ANALIZA UNUI EȘANTION FAUNISTIC DIN SITUL DE LA MILITARI-CÂMPUL BOJA (SECOLELE III, V–VI D. CHR.). CAMPANIA 2015

Georgeta El Susi*

Cuvinte cheie: locuire de tip Militari-Chilia, cultura Ipotești-Cândești, arheozoologie, creșterea animalelor, oase prelucrate

Keywords: habitation Militari-Chilia, culture Ipotești-Cândești, archaeozoology, animal breeding, worked bones

Așezarea de la Militari-Câmpul Boja a fost identificată în cartierul Militari (București), la sud de Lacul Dâmbovița (Morii), pe ambele părți ale străzii *Câmpul Boja*. Numeroasele campanii arheologice întreprinse în așezare au furnizat, până în prezent, doar loturi osteologice reduse, în ciuda materialului arheologic bogat. În anul 2000 s-a publicat un eșantion faunistic de circa 204 fragmente, vizând locuirea de epoca bronzului (cultura Tei), cât și un altul de 572 fragmente, din locuirea de secol III d. Chr. (aspectul Militari-Chilia)¹. În campaniile 2003 și 2005 s-au recuperat din gropi și locuințe circa 125 resturi animaliere, datate între secolele II–IV (locuirea de tip Militari-Chilia) și VI–VII d. Chr. (aspectul cultural Ipotești-Cândești)², publicate de subsemnata³. Din campania 2015 au rezultat 95 oase, dintre care 49 dintr-o locuință de secol III (locuința nr. 5) și 46 oase din mai multe complexe, datate între sec. V–VI p. Chr. (aspectul cultural Ipotești-Cândești). Datele faunistice din ultima campanie sperăm să aducă un plus de informație în definirea aspectelor economice, caracteristice comunităților din cele două epoci.

Locuința nr. 5 a furnizat 49 resturi, dintre care 33 fragmente au fost determinate complet (tabel 1). Acestea provin din toate regiunile corporale ale animalelor respective, mai puțin din coloană (tabel 3, fig. 4). Vitelor le aparțin 14 oase, sugerând minimum trei exemplare: unul sacrificat în jur

* Institutul de Arheologie București, Henri Coandă, nr. 11, e-mail: getasusi@yahoo.com

¹ Negru *et alii* 2000, 153–163.

² Negru 2007, 20–25.

³ El Susi 2013, 173–187.

de 20–24 luni (conform unei falange I, abia fuzionată proximal), altul la o vârstă avansată, peste 9 ani (molar inferior în uzură I⁴) și altul de maximum 3–4 ani (conform unui metatars epifizat recent distal). Oasele speciei sunt nedimensionabile, cu excepția unei falange proximale, cu lg. maximă/lț. proximală de 55/26 mm. Ovicaprinele au furnizat 11 resturi de la două capre (cinci fragmente) și trei oi (șase piese). Cei doi indivizi caprini aveau 2–2,5 ani și 4–5 ani. Primul exemplar a fost identificat pe baza unei mandibule stângi cu P₄ și M₃ recent erupți, iar al doilea, pe baza unui M₁ în uzură – j, alături de un atlas, cu corpul vertebrei epifizat și un molar superior cu rădăcinile spre completare. Cele șase oase de oaie provin de la un exemplar sacrificat sub 7–10 luni (falanga I fiind nefuzionată proximal)⁵, un altul de 5–6 ani și un matur avansat. În ultimul caz, mandibula stângă, pe baza căreia s-a stabilit vârsta îl avea pe M₁ picat și alveola obturată. Nu părea să fi fost vorba de o inflamație, mai degrabă, animalul era destul de bătrân. De la porc s-au identificat șase oase sugerând cel puțin două exemplare, unul de 8–12 luni (omoplat spre epifizare, un M₁ în uzură – c) și un altul de 16–18 luni (maxilă dreaptă cu M³ în criptă și P⁴ abia ieșit). De la un exemplar cabalin mort/sacrificat în jur de 3 ani am identificat un calcaneu în curs de fuzionare,

Tabel 1: Distribuția resturilor faunistice în complexe

Taxon	sec. III		sec. V–VI				NISP	%
	L. 5	%	L. 8	L. 9	L. 10	L. 12		
Bos taurus	14	42,43	16	6	1	1	24	64,86
Ovis/Capra	11	33,33	4			1	5	13,51
Sus s. domesticus	6	18,18	1		1	1	3	8,11
Equus caballus	1	3,03	2				2	5,41
Canis familiaris	1	3,03		1			1	2,7
Felis domesticus				1			1	2,7
Specii domestice	33	100	23	8	2	3	36	97,29
Lepus sp.				1			1	2,7
Specii sălbatice				1			1	2,7
Oase determinate	33		23	9	2	3	37	100
Așchii	16		6	3			9	
Total	49		29	12	2	3	46	

L. – Locuință

⁴ Grant 1982, 98–102.

⁵ Udrescu *et alii* 1999, tab. 3.7.

bănuim după rosăturile de pe *tuber calcis*. Un fragment dintr-o mandibulă dreaptă de câine, cu $M_1-M_3/M_3 = 35/19,5$ mm completează lotul mamiferelor domestice. Per ansamblu, în locuința nr. 5, ca număr de resturi (NISP) domină vita, cu 42,43%, urmată de ovicaprine cu 33,33%, suine cu 18,18%, cabaline și câine, cu câte 3,03%. Vânatul este nesemnificativ în economia alimentară, oasele sale fiind absente din acest context. Chiar dacă lotul faunistic luat în discuție este mic, pot fi sugerate unele aspecte ale exploatării animalelor în epoca respectivă. Ponderea semnificativă a vitelor în economia alimentară și utilitară este evidentă. Ovicaprinele sunt importante și ele în alimentație, depășind numericeste suinele. Vitele și ovicaprinele s-au sacrificat preponderent în stadiul matur, sugerându-se creșterea lor pentru lapte, forță de muncă, piele, lână și, secundar, pentru carne. Porcul era specia exploatată pentru carne. Dacă facem o comparație între datele celor trei loturi faunistice, date între secolele II–III d. Chr., de la Militari-Câmpul Boja (tabel 2, fig. 3), alături de cel din secolul IV sesizăm unele diferențe, datorate în primul rând numărului mic de oase și, în al doilea rând, locului de proveniență al lor. Întrucât eşantioanele analizate de noi provin exclusiv din locuințe și nu gropi (menajere), ne așteptam la o mai bună reprezentare a speciilor de talie mică (porcine, ovicaprine) și nu a vitelor. Frecvențele interspecifice în eşantioanele de la Militari-Câmpul Boja (tabel 2) sugerează următoarele idei: resturile suinelor sunt mult mai numeroase decât

Tabel 2: Frecvențele speciilor în cele trei loturi de la Militari

Taxon	Militari-Câmpul Boja				Răcari
	Sec. III 1997–1999/ lot 1	Sec. II–III 2003, 2005/ lot 2	Sec. III 2015/lot 3	Sec. IV 2003, 2005/ lot 4	Sec. IV
Bovine	22,43	65,67	42,43	51,72	51,63
Suine	31,13	25,37	18,18	24,13	15,7
Ovicaprine	26,91	2,99	33,33	13,79	24,18
Ecvidee	12,93	1,49	3,03	10,36	3,92
Canide	0,27		3,03		4,58
Specii domestice	93,67	95,52	100	51,72	51,63
Specii sălbatice	6,33	4,48		24,13	15,7

cele ale ovicaprinelor în loturile nr. 1, 2 și 4 (sec. IV), în proporție de 31,13%, 25,37% și 24,13%; în lotul nr. 3 atinge doar 18,18%. Ponderea mai mare a oaselor de porc față de rumegătoarele mici s-ar putea lega de un mai mare caracter de stabilitate al comunității respective. Ovicaprinele, cu excepția lotului 2, au și ele ponderi importante, de 27% (lotul nr. 1) și 33,33% (lotul nr. 3). În schimb, în loturile nr. 2 și 4 au ponderi mici, 2,99% și 13,79%. Vitele au frecvență mică în

primul lot (22,43%)⁶ și foarte mare în celelalte, variind între 42,43% și 65,67%. În stadiul actual de investigare arheozoologică a sitului de la Militari este greu de precizat ce conta cel mai mult în materie de creșterea animalelor. Ceea ce putem afirma cu certitudine este că, în toate cazurile, bovinele și ovicaprinele erau sacrificate preponderent în stadiul matur, vizându-se în primul rând produsele secundare (lactate, forță de muncă), carnea fiind prevalent furnizată de suine. Probabil economia animalieră nu era una prea înfloritoare, încât să avem foarte multe oase de animale și multe sacrificări de bovine și ovicaprine subadulte. Vânatul era nesemnificativ în plan alimentar contând, mai degrabă, ca sursă de materii prime. Se pare că se utiliza în alimentație și calul, potrivit datelor înregistrate în primele două analize osteologice⁷.

Tabel 3: Repartiția elementelor scheletice în locuința nr. 5 (sec. III)

Locuința 5	Vită	Ovic.	Porc	Cal	Câine
Neurocraniu	2				
Maxilla	1	2	1		
Mandibula	2	5	1		1
Scapula			1		
Humerus	3	2	1		
Pelvis	1				
Tibia	1				
Calcaneus				1	
Metapodii	3		1		
Phalanges	1	1			
Costae			1		
Vertebrae		1			
Total	14	11	6	1	1

În cazul locuirilor din secolele II–III și IV d. Chr. de la Militari-Câmpul Boja, pentru regiunile sudice ale țării există publicate puține eșantioane faunistice pentru această perioadă. Le menționăm pe cele din așezările romane târzii de la Cireșanu (jud. Prahova)⁸ și Răcari⁹ (jud. Dolj). Nici în acest caz nu avem de-a face cu eșantioane consistente, din ambele situri analizându-se cam 540 resturi faunistice. Potrivit datelor avansate, bovinele prevalează peste tot, în proporție de 67,18% la Cireșanu și 51,63% la Răcari. Valorile se potrivesc cu

⁶ Am recalculat frecvențele speciilor din primul lot, excluzând din statistică oasele nedeterminabile, *apud* Moise 2000, 169, tab. 26.

⁷ Negru *et alii* 2000, 161.

⁸ Udrescu 1993, 417–418.

⁹ Stanc 2005, 69.

cele înregistrate la Militari. Procentajul porcului este redus la Cireșanu (8,78%) și ceva mai mare la Răcari (15,7%). Ovicaprinele sunt mai numeroase la Răcari (24,18%) și mai puține la Cireșanu (12,21%). Cât despre cal, acesta era folosit în dietă cam peste tot, procentul său este important la Cireșanu (7,25%) și nesemnificativ în rest. Oasele de câine reprezintă 1,91%, la Cireșanu și 0,27–3,03% la Militari. Evident, eșantioanele insuficiente nu ne-au permis formularea unor concluzii, rezumându-ne la prezentarea ca atare a datelor obținute.

Cele patru locuințe (nr. 8, 9, 10, 12) atribuite secolelor V–VII d. Chr. (aspectul cultural Ipotești-Cândești) au furnizat 46 oase de animale. Cele mai multe resturi provin din locuința nr. 8; este vorba de 29 fragmente, dintre care 23 determinabile, 6 fiind spărturi neidentificate (tabel 1). Resturile provin exclusiv de la specii domestice, 16 oase aparținând bovinelor. Pe baza lor s-au identificat un subadult de 2,5–3 ani (tibie recent sudată distal) și un matur avansat (premolar superior puternic erodat). Să mai precizăm că, cel puțin unul din exemplare este o femelă, dovadă o falangă medie cu date metrice foarte mici: GL/Bp – 33/26,5 mm, de asemenea, un fragment scapular cu lățimea colului de 44 mm. Pe o apofiză mandibulară s-au evidențiat două urme de tăiere, pentru detașarea articulației temporo-mandibulare (fig. 1/a). De la rumegătoarele mici s-au determinat patru oase de la o capră și două ovine. Animalele aveau vârste de 3–4 ani (mandibulă dreaptă cu P_4 în uzură – g și M_1 – h), 2–3 ani (maxilă dreaptă cu M^3 abia erupt) și 5–6 ani (mandibulă stângă cu M_1 în uzură – k). De la un exemplar cabalin s-au determinat un molar superior și un metacarp, cu urme de prelucrare, pentru obținerea unei patine (fig. 2). De la porc s-a determinat o fibulă. Din locuința nr. 9 s-au prelevat 12 resturi, dintre care 9 oase determinabile. Cele 6 oase de vită provin din scheletul a două animale, sacrificate sub 3–4 ani și peste 4–5 ani (P_4 în eroziune – g). Este posibil ca oase de la exemplarul imatur din acest context să se regăsească și în locuința nr. 8. Din aceste considerente nu vom lua în discuție și frecvențele pe NMI. Un calcaneu (fig. 1/b) are o urmă puternică de tăiere pe fața medială, probabil de îndepărtare a părții distale a piciorului. Din craniul unui câine avem o spărtură de orbită, fragmentul se va fi rătăcit din alt context. De la o pisică tânără am identificat un schelet aproape complet, probabil a fost vreun animal mort, îngropat. Menționăm că am găsit o serie de oase dintr-un schelet de iepure subadult. Nu este vorba de un exemplar ce a servit consumului uman, mai degrabă vreun animal ce-și va fi făcut vizuina prin zonă. Din același schelet s-au rătăcit oase și în locuința nr. 12, pe care evident, nu le-am trecut în statistici. Oricum scheletele de pisică și iepure au primit fiecare valoarea „unu” în tabelul de frecvență a speciilor. Locuința nr. 10 a furnizat spre analiză o vertebră de vită și un canin de porc (mascul), rătăcit din vreun rest maxilar. Locuința nr. 12 a furnizat o coastă de porc, una de oaie, un metacarpian de vită și câteva oase din scheletul

iepurelui găsit în locuința nr. 9. Per ansamblu, din acest nivel de locuire s-au determinat 46 oase, dintre care, 24 de vită (64,86%), 5 de ovicaprine (13,51%), 3 de porc (8,11%), 2 de cal (5,11%), câte unul de câine și pisică (2,7%). Distribuția oaselor din locuințe arată o pondere mai mare a elementelor cefalice, metapodiilor și coastelor (tabel 4, fig. 5).

Tabel 4: Repartiția elementelor scheletice în locuințele din sec. V–VI

	Vită	Ovic.	Porc	Cal	Câine
Neurocraniu	1				1
Maxilla	3	1		1	
Mandibula	2	2	1		
Scapula	1				
Radius /Ulna	2				
Femur	2				
Tibia/Fibula	1		1		
Carpalia	1				
Calcaneus	1				
Metapodii		1		1	
Phalanges	3				
Costae	6	1	1		
Vertebrae	1				
Total	24	5	3	2	1

Pentru zonele Munteniei există puține analize osteo-arheologice asupra locuirilor de tip Ipotești-Cândești, este vorba de siturile de la Ciurel¹⁰ și Dulceanca II¹¹. Potrivit datelor publicate, se pare că nici loturile faunistice din cele două situri nu excelează în resturi animaliere, în ambele cazuri analizându-se sub 200 piese. În cele două așezări predomină vita în proporție majoritară, de 59,05% la Dulceanca II și 58% la Ciurel. Ovicaprinele reprezintă 17,14% la Dulceanca și numai 6,5% la Ciurel. Porcul este mai bine reprezentat la Ciurel (22,5%), înregistrând numai 15,24% în cealaltă așezare. Calul este relativ numeros în ambele loturi, înregistrând 6–7%. Câinele lipsește din spectrul faunistic de la Ciurel. Prin analogie cu cele mai sus expuse se poate susține faptul că și locuirea de tip Ipotești-Cândești de la Militari-Câmpul Boja a avut o economie alimentară susținută de bovine, cu o participare probabil redusă a altor specii (fig. 6). Cabalinele posibil să fi fost ocazional folosite în alimentație, cât și pentru prelucrarea metapodiilor sale. Vânătoarea era nesemnificativă în alimentație. Oase de cerb s-au identificat la Ciurel, în proporție de 6,5% și doar

¹⁰ Udrescu 1979, 179–230.

¹¹ Udrescu 1986, 121–154.

2,85% la Dulceanca. În plus, la Dulceanca s-au identificat un os de găină și două de pește.

BIBLIOGRAFIE

El Susi 2013,

G. El Susi, *Date asupra speciilor de animale exploatate în locuirile din secolele II-IV și VI-VII d. Chr. de la Militari – Câmpul Boja (București). Campaniile arheologice din 2003, 2005*, în *Litua*, XV, 2013, 173-187.

Grant 1982,

A. Grant, *The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates*, în B. Wilson, C. Grigson, S. Payne eds., *Ageing and Sexing Animals from Archaeological sites*, în *BAR*, 109, 91-108.

Negru et alii 2000,

M. Negru, C. Schuster, D. Moise, *Militari-Câmpul Boja. Un sit arheologică pe teritoriul Bucureștilor*, București, 2000.

Negru 2007,

M. Negru, *Militari-Câmpul Boja, Settlements of 2nd-4th Centuries AD*, Târgoviște, 2007.

Stanc 2005,

S. Stanc, *Cercetări arheozoologice pentru secolele IV-X d. Chr. din zonele extracarpatice de est și de sud ale României*, Teză de doctorat, Universitatea Al. I. Cuza Iași (versiune PDF).

Udrescu 1979,

St. M. Udrescu, *Note concernant les restes d'animaux livrés par l'agglomération de Ciurel, VIe siècle de n.e.*, în S. Dolinescu-Ferche, *Ciurel, habitat des VIe-VIIe siècle de notre ère*, în *Dacia*, XXIII, 1979, 179-230.

Udrescu 1986,

St. M. Udrescu, *Le matériel ostéologique animal découvert à Dulceanca II*, în S. Dolinescu-Ferche, *Contribution archéologique sur la continuité daco-romaine. Dulceanca, deuxième habitat du VIème siècle de notre ère*, în *Dacia*, XXX, 1986, nr. 1-2, 121-154.

Udrescu et alii 1999,

St. M. Udrescu, L. Bejenaru, C. Hrișcu, *Introducere în arheozoologie*, Iași, 1999.

Udrescu 1993,

St. M. Udrescu, *Observații asupra faunei descoperite în așezarea de la Cireșanu*, în *MCA*, 1993, 417-418.

THE ANALYSIS OF A FAUNAL SAMPLE FROM MILITARI-CÂMPUL
BOJA (3RD, 5-6TH CENTURIES AD). CAMPAIGN 2015

Abstract

The site is located in the western sector of the Bucharest city, south of Dâmbovița Lake, on both sides of the Câmpul Boja street. About 95 mammal bones collected from several dwellings, during the 2015⁷ campaign. 49 of them were gathered from the house no. 5 and are dating in the 3rd century AD (Militari-Chilia Culture). 46 fragments belong to the 5-6th centuries AD habitation (Ipotești-Cândești Culture), originating in some houses (no. 8, 9, 10 and 12). Overall, the distribution of bones according to skeletal parts (Table 3, 4, Fig. 4, 5) does not emphasise special things. The bonny remainders originate mostly in the skull and to some extent in the limbs. In the habitation area accumulated mainly bones from small species (pig, ovicaprids), or small splinters from large species (cattle). According to statistics of the dwelling no. 5, cattle dominate with 42.43%, followed by ovicaprids (33.33%), pig (18.18%), horse and dog (each one with 3.03%). Bones from wild species have not been identified in this campaign. Analogies with previous samples from the same site highlight some disparities, in terms of species frequencies (Table 2). Primarily, they are due to the small samples size and to contexts where they come from (pits or houses). At present, it is hard to say what mattered most in the animal management. What one can assume is that, cattle and small ruminants were mainly slaughtered as adult and mature specimens, targeting by-products (dairy, labour); pig was a constant source of supply and easier to feed. Livestock economy was not too flourishing; we have few bones and few sub-adult slaughtered cattle. Hunting was insignificant in terms of food, rather counting as source of raw materials. Horse, apparently was used in the diet.

In the habitation from the 5-6th centuries cattle prevail with 64.86%, followed by small ruminants (13.51%), pig (8.11%), horse (5.41%), dog and cat (2.7%). A mandible and a calcaneus from cattle bear cutting-marks (Fig. 1). A horse metapodial, with processing traces, possibly to get a skate is worth mentioning (Fig. 2).

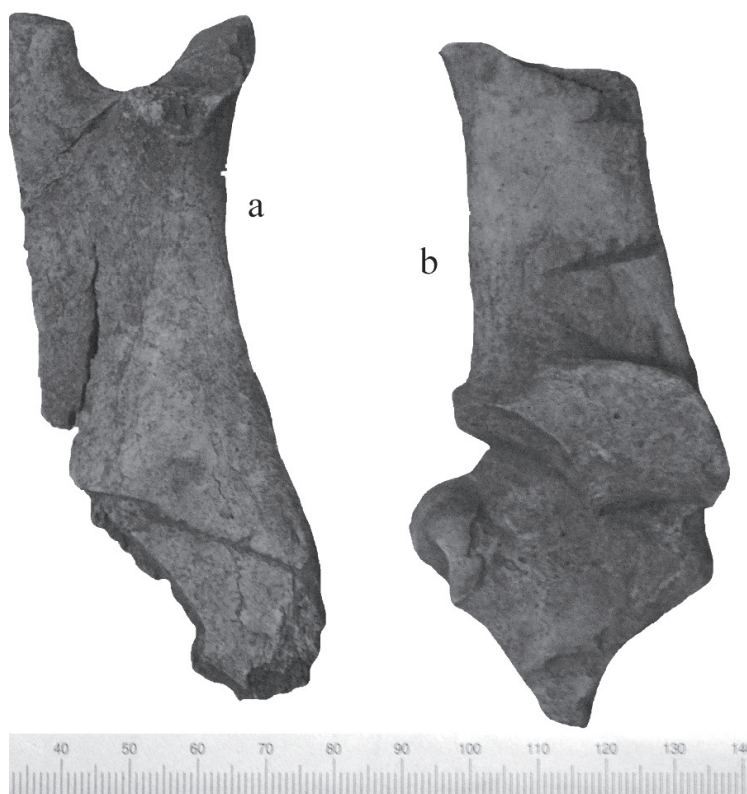

Fig. 1 – Oase de vită cu urme de tăiere: a-mandibulă; b-calcaneu/
Cattle bones with cut-marks: a-mandibula; b-calcaneus.

Fig. 2 – Metapod de cal cu prelucrare (patină)/ *Worked metapodial from horse (skate).*

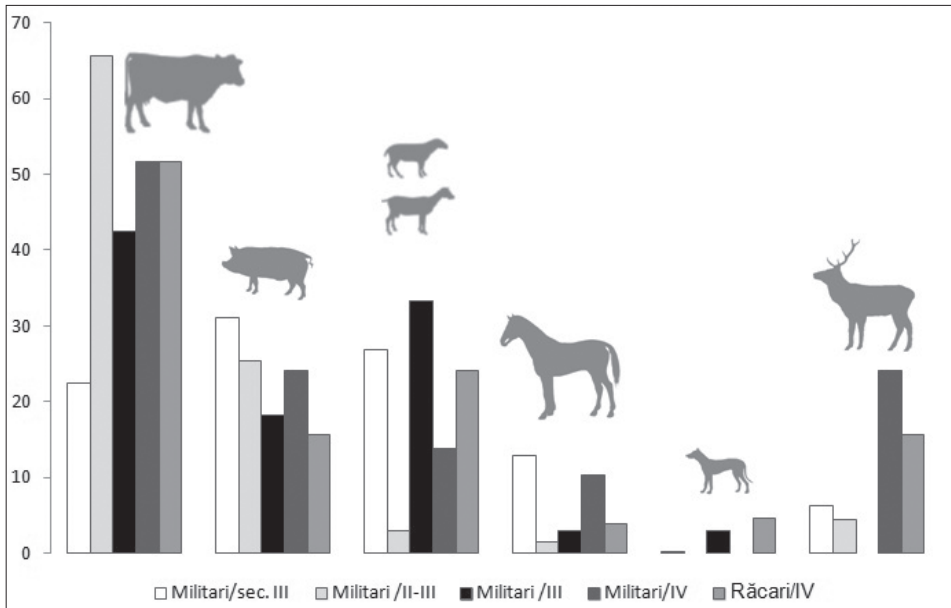

Fig. 3 – Frecvențele speciilor în diverse eşantioane de la Militari-Câmpul Boja (sec. III-IV) și Răcari/ *Species frequencies in some samples from Militari-“Câmpul Boja” (3-4th centuries AD) and Răcari.*

2

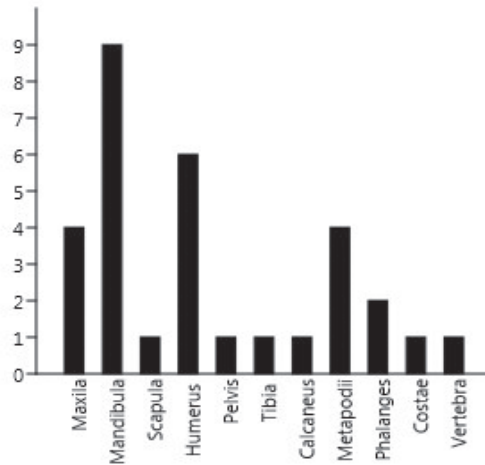

Fig. 4 – Distribuția oaselor din locuința nr. 5 pe regiuni corporale/ *Skeletal distribution in the house no. 5.*

2

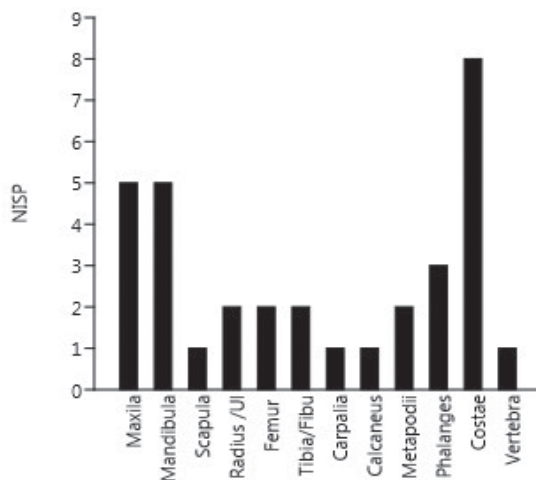

Fig. 5 – Distribuția oaselor pe regiuni corporale în locuirea din sec. V-VI
/ *Skeletal distribution in the 5-6th centuries habitation.*

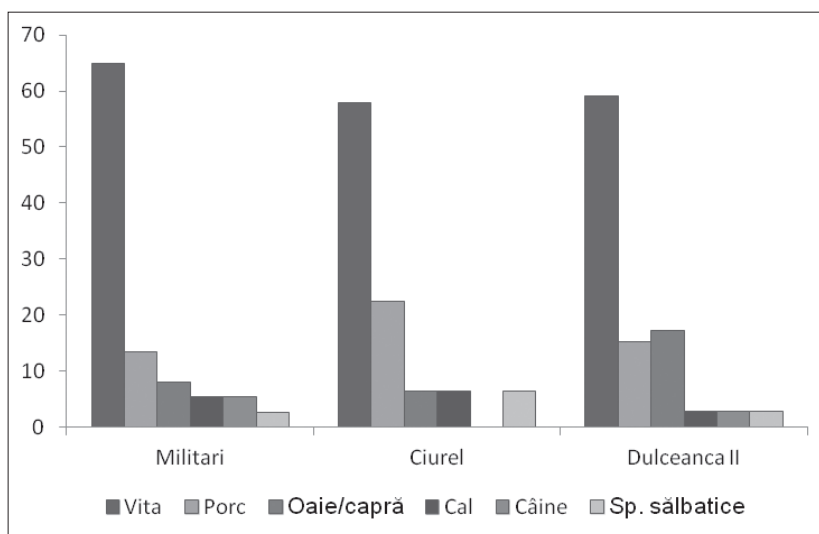

Fig. 6 – Ponderea speciilor în așezări Ipotești-Cândești/
Species frequencies in Ipotești-Cândești settlements